

Механізм екологізації етапів життєвого циклу товару

У статті досліджено проблему удосконалення системи фінансово-економічного механізму екологізації промислового виробництва відносно етапів життєвого циклу товару. Проаналізовано вплив еколого-економічних інструментів на комплексну екологізацію промислового виробництва.

Ключові слова: фінансово-економічний механізм, промислове виробництво, етапи життєвого циклу товару, еколого-економічні інструменти, податкова політика, фінансові ресурси, забруднення навколишнього середовища.

Постановка проблеми дослідження

З переходом до ринкових умов господарювання проблеми охорони навколишнього природного середовища (НПС) загострюються. Існуючий економічний механізм природокористування не достатньо впливає на інтереси підприємств-забруднювачів. Суб'єкти господарювання не зацікавлені в зменшенні викидів, їм більш вигідно вносити плату за забруднення, чим впроваджувати екологічно чисті технології. Еколого-економічні інструменти мають суто фіскальний характер, вони забезпечують формування фінансових ресурсів, але не забезпечують їх ефективного використання. Обмежені фінансові ресурси природокористування використовуються без достатнього економічного обґрунтування. Продовжує працювати «залишковий принцип» акумуляції фінансових ресурсів для вирішення завдань екологічного оздоровлення [1, с.32].

Перелічені проблеми потребують подальшого розвитку фінансово-економічного механізму (ФЕМ) екологізації суспільного виробництва по всім етапам життєвого циклу товару, і впершу чергу фінансово-економічних важелів, що спонукають підприємства і галузі до проведення природоохоронних заходів. До фінансово-економічних важелів можна віднести екологічно-орієнтовану податкову політику, плату за користування природними ресурсами і забруднення навколишнього середовища, вдосконалення ціноутворення на продукцію природоексплуатуючих галузей, виробництво екологічно чистої продукції і технологій [2].

Формування мети та задач дослідження

Метою дослідження є удосконалення системи фінансово-економічного механізму природокористування, який повинен забезпечити максимально сприятливі умови для господарюючих суб'єктів для проведення комплексу заходів, щодо екологізації виробництва по етапах життєвого циклу товару (ЖЦТ).

Виходячи з поставленої мети задачами дослідження є:

- розвинути діючий фінансово-економічний механізм комплексної екологізації промислового виробництва;
- систематизувати існуючі еколого-економічні інструменти фінансово-економічного механізму відносно етапів життєвого циклу товару;
- дослідити вплив екологізації промислового виробництва на фінансово-економічні відносини на підприємстві

Жулавський Аркадій Юрійович, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри управління Сумського державного університету; Деркач Микола Андрійович, кандидат економічних наук, заступник голови Сумської обласної державної адміністрації; Кобушко Ігор Миколайович, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Сумського державного університету.

© А.Ю. Жулавський, М.А. Деркач, І.М. Кобушко, 2009

Результати дослідження

Для вирішення поставлених задач необхідно дослідити систему елементів фінансово-економічного механізму екологізації промислового виробництва, а саме: мету, завдання і відповідні їм функції, форми і способи, об'єкт і суб'єкти, на яких направлена дія механізму, методи і інструменти, що забезпечують формування та ефективне використання фінансових ресурсів природокористування.

Всі структурні елементи фінансово-економічного механізму комплексної екологізації промислового виробництва доцільно досліджувати відносно етапів життєвого циклу товару. Це підтверджується різними науковими школами, що комплексну екологізацію виробництва доцільно реалізувати через екологізацію життєвого циклу товару [3]. Під „екологізацією життєвого циклу товару” розуміється комплекс організаційно-технічних, економічних та управлінських заходів, що забезпечують дотримання екологічних вимог на етапах розроблення, виготовлення та функціонування продукції підприємства (рис.1).

Рис. 1. Система екологізації життєвого циклу товару

Основними задачами ФЕМ екологізації виробництва товару є: формування достатнього об'єму фінансових ресурсів для комплексної екологізації промислового виробництва; стимулювання природокористувачів щодо здійснення природоохоронних заходів; мобілізація і залучення коштів на природоохоронні цілі з різних джерел фінансового ринку; впровадження еколого-економічних інструментів відносно етапів життєвого циклу товару.

До функцій ФЕМ екологізації промислового виробництва можна віднести: забезпечення фінансового управління природоохоронною діяльністю на всіх рівнях господарювання; впровадження інструментів, що забезпечують фінансовий контроль здійснення природоохоронних заходів; екологізацію етапів ЖЦТ; планування необхідного об'єму фінансових ресурсів для екологізації промислового виробництва по етапам ЖЦТ.

Доцільно розглянути такі елементи ФЕМ екологізації промислового виробництва (див. рис. 2): методи фінансування, управління, контролю, регулювання і планування екологізації промислового виробництва; фінансові норми і нормативи

природоохоронної діяльності; фінансові стимули забезпечення екологізації промислового виробництва; фінансові санкції за порушення природоохоронного законодавства; нормативно-правове забезпечення екологізації промислового виробництва. У якості об'єкта ФЕМ екологізації промислового виробництва виступають фінансові відносини з приводу формування, розподілу і контролю фінансових ресурсів для здійснення процесів екологізації на промислових підприємствах. Суб'єктами ФЕМ екологізації промислового виробництва можуть бути всі суб'єкти господарювання, які в процесі своєї діяльності побічно або прямо впливають на процеси екологізації промислових підприємств, а саме: бюджетні і позабюджетні фонди, банківські установи, страхові і інвестиційні компанії, аудиторські фірми та інші суб'єкти фінансового ринку, органи державної влади, що здійснюють контроль за рухом фінансових ресурсів природоохоронного призначення.

Рис. 2. Фінансово-економічний механізм екологізації промислового виробництва

Фінансовий контроль природоохоронної діяльності може здійснюватись через [4]: податковий, ціновий, інформаційний та політико-правовий механізми.

Регулювання природоохоронної діяльності здійснюється через систему еколого-орієнтованих економічних, адміністративних, правових і інструментів соціальної мотивації. Конкретний зміст цих інструментів, сфери їх найбільш ефективного застосування залежать від функцій які вони виконують [4, с.44-46]: 1) стимулююча; 2) фіскальна; 3) контрольна; 4) фінансово-інвестиційна; 5) ринковоутворювальна; 6) ціноутворювальна; 7) інформаційна; 8) переконання; 9) економічного покарання; 10) приписувальна.

Виходячи з цих функцій, систему еколого-орієнтованих інструментів фінансово-економічного механізму екологізації промислового виробництва, доцільно диференціювати по етапам ЖЦТ (табл. 1).

Розділ 1 Економіка природокористування і еколого-економічні проблеми

Таблиця 1 – Інструменти ФЕМ екологізації етапів ЖЦТ

Етапи життєвого циклу товару	Інструменти фінансово-економічного механізму			
	Адміністративні	Економічні	Соціальної мотивації	Правові
1. Розробка	– екологічні програми; – екологічний контроль	– гарантія екологічного кредиту; – екологічні гранти; – природоохоронні інвестиції; – екологічні фонди; – екологічна субсидія	– міжнародні угоди, що законодавчо не зобов'язують	Конституція України; закони України; Кодекси України; екологічні угоди; розпорядження; постанови; укази
2. Виробництво	– адміністративні платежі; – екологічні стандарти; – квоти на здобування природних ресурсів; – екологічний контроль; – квоти на забруднення	– аукціонна торгівля дозволами на забруднення НПС; – диференціація ставок податків; – екологічний податок на продукцію; – екологічний аудит; – екологічні податкові пільги; – екологічний бон; – плата за використання природних ресурсів; – екологічний облік; – екологічне страхування; – плата за забруднення НПС	– міжнародні угоди, що законодавчо не зобов'язують; – екологічна реклама; – екологічна інформація	Конституція України; закони України; Кодекси України; екологічні угоди; розпорядження; постанови; укази
3. Експлуатація (споживання)	– екологічний контроль; – екологічна декларація продукції	– екологічний ввізний митний збір; – екологічний податок на продукцію; – екологічна сертифікація продукції; – екологічна сертифікація лісів; – митний збір на імпорт використаних товарів; – екологічне ціноутворення; – екологічна застава	– екологічна реклама; – екологічна інформація	Конституція України; закони України; Кодекси України; екологічні угоди; розпорядження; постанови; укази
4. Утилізація	– екологічний контроль; – екологічна декларація продукції	– авансово-компенсаційна система; – екологічний податок на продукцію	– екологічна інформація; – міжнародні угоди, що законодавчо не зобов'язують	Конституція України; закони України; Кодекси України; екологічні угоди; розпорядження; постанови; укази

При розробці товару промислове підприємство орієнтується на норми і правила, встановлені законодавчо. У випадку, якщо запланований товар не відповідає вимогам природоохоронного законодавства, виробники можуть його виключити з виробництва, або будуть зобов'язані платити додаткові платежі на ліквідацію наслідків забруднення при виробництві даного товару. На цьому етапі адміністративні інструменти ФЕМ екологізації промислового виробництва директивно впливають на поведінку господарюючих суб'єктів з метою запобігання виробництва екологічно небезпечних товарів ще на етапі їх розробки.

До еколого-економічних інструментів, найбільш доцільних до використання на

стадії розробки, можна віднести: гарантії екологічного кредиту; екологічні гранти; природоохоронні інвестиції; екологічні фонди; екологічні субсидії. Дані інструменти забезпечують ефективний перерозподіл фінансових ресурсів для здійснення природоохоронних заходів на етапі проектування з урахуванням раціонального використання природних ресурсів і поліпшення стану НПС на всіх подальших етапах життєвого циклу товару.

На етапі виробництва товару, доцільно використовувати такі адміністративні інструменти: адміністративні штрафи; екологічні стандарти; екологічний контроль; квоти на забруднення; екологічну сертифікацію. Їх функція на цьому етапі – попередження забруднення НПС при виробництві товару. Адміністративні штрафи за екологічні порушення здійснюються у разі невиконання вимог природоохоронного законодавства. Адміністративні штрафи на етапі виробництва товару застосовуються до виробників з метою запобігання негативної дії на НПС. Даний інструмент слід застосовувати і на етапі використання і утилізації товару. У разі нанесення виробом значного забруднення НПС, вся сума збитку може бути компенсована за рахунок чистого прибутку виробника даного товару і зарахована на рахунки місцевих бюджетів за цільовим призначенням грошових коштів на природоохоронні заходи. Ефективність застосування збільшується при їх інтеграції з адміністративними інструментами. На даному етапі ЖЦТ еколого-економічні інструменти стимулюють виробництво екологічно чистих товарів, забезпечують дотримання екологічних вимог, стимулюють діяльність підприємств по зменшенню забруднення НПС шкідливими речовинами та ефективному використанню природних ресурсів в процесі виробництва продукції.

Практика господарювання показує, що досить велике антропогенне навантаження виникає на етапах споживання і утилізації товару. Еколого-економічні інструменти, які застосовуються на цих етапах наведені в табл. 1 і забезпечують: 1) інформування споживачів про відповідність товару екологічним вимогам, тим самим змушують виробників випускати екологічно чисту продукцію; 2) трансформують зовнішні негативні економічні ефекти забруднення НПС у внутрішні витрати підприємства тим самим стимулюють виробника продукції дотримуватися екологічних вимог, формування ціни на відходи споживання і послуги з їх утилізації; 3) стимулюють попередження забруднення навколишнього середовища при переробці відходів споживання.

Разом з правовими, адміністративними і економічними інструментами екологізації промислового виробництва на етапах ЖЦТ, дієвими є інструменти соціальної мотивації. Метою застосування даної групи методів є створення позитивного морального клімату, суб'єктів господарювання. До таких інструментів можна віднести екологічну освіту, екологічне інформування, тиск громадськості на компанії з метою усвідомлення соціальної відповідальності, за екологічну безпеку.

Добровільні угоди між громадськими природоохоронними структурами і підприємствами-забруднювачами стають все більш поширеними в країнах Західної Європи і США. Загальноприйнятого визначення терміну «добровільні екологічні угоди» не існує, проте мова йде про добровільно ухваленні економічними суб'єктами зобов'язання, щодо дотримання екологічних вимог. Підвищені зобов'язання позитивно впливають на репутацію підприємства і стимулюють його розвиток.

Підприємства, що взяли на себе підвищені екологічні зобов'язання, мають можливість заздалегідь підготуватися до більш жорстких екологічних нормативів. З іншого боку, екологічні угоди дозволяють державним природоохоронним органам не форсувати введення жорстких екологічних стандартів і, таким чином, заощадити кошти на їх розробку, впровадження і контроль.

Екологічна інформація є важливим інструментом, направленим на поліпшення екологічно орієнтованої поведінки підприємств за допомогою збору і розповсюдження інформації про екологічність їх продукції і діяльності. Комплекс цих заходів відрізняється від адміністративного регулювання тим, що підприємствам не пред'являються ніяких вимог, окрім своєчасного і правдивого надання звітних даних. Проте, розкриття екологічної інформації може мати позитивні або негативні наслідки для підприємства, впливаючи на їх ринковий рейтинг.

Таким чином, можна визначити фінансово-економічний механізм екологізації промислового виробництва як складову господарського механізму управління підприємством, що відображає сукупність фінансових і економічних методів, способів, форм, інструментів і важелів, за допомогою яких здійснюється регулювання еколого-економічних процесів і відносин з метою екологізації життєвого циклу товару для забезпечення еколого-збалансованого розвитку економіки.

За допомогою ФЕМ екологізації промислового виробництва можна створити умови, що змушують підприємства враховувати можливі екологічні наслідки на всіх етапах ЖЦТ і, у разі порушення встановлених норм і нормативів природоохоронного законодавства, застосовувати відповідні фінансові санкції.

Висновки та напрями подальших досліджень.

Процес екологізації промислового виробництва є об'єктом фінансового управління. Більшість екологічних проблем можна вирішити шляхом формування еколого-орієнтованого фінансово-економічного механізму, який зможе регулювати фінансові відносини в галузі природокористування, забезпечити фінансування і реалізацію природоохоронних програм і проектів. Даний механізм доцільно розробляти щодо етапів життєвого циклу товару, використовуючи відповідні еколого-економічні інструменти.

Вище зазначені інструменти, як складова фінансово-економічного механізму, розподіляються відносно етапів життєвого циклу товару, з урахуванням функцій, які вони виконують. Вони покликані забезпечити досягнення природоохоронних цілей на кожному з етапів життєвого циклу товару для досягнення еколого-збалансованого розвитку економіки.

1. Гофман К. Г. Экономика природопользования (из научного наследия) / К. Г. Гофман. – М. : Эдиториал УРСС, 1988. – 272 с.
2. Волков А. А. Финансовый механизм охраны окружающей среды / А. А. Волков // Финансы. – 1999. – № 3. – С. 18–20.
3. Кобушко И. Н. Экологизация этапов жизненного цикла товара в системе экологизации промышленного производства / И. Н. Кобушко // Вісник Сумського державного університету. – 2006. – № 1 (85). – С. 127–135.
4. Синякевич І. Інструменти екополітики: теорія і практика / І. Синякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2003. – 183 с.

Отримано 16.05.2009 р.

А.Ю. Жулавский, Н.А. Деркач, И.Н. Кобушко

Механизм экологизации этапов жизненного цикла товара

В статье исследовано проблему совершенствования финансово-экономического механизма экологизации промышленного производства относительно этапов жизненного цикла товара. Проанализировано влияние эколого-экономических инструментов на комплексную экологизацию промышленного производства.

Ключевые слова: Финансово-экономический механизм, промышленное производство, этапы жизненного цикла товара, эколого-экономические инструменты, налоговая политика, финансовые ресурсы, загрязнения окружающей среды.